

Panic, Idzi

Początki organizacji parafialnej w kasztelanii cieszyńskiej we wczesnym średniowieczu

Przegląd Historyczny 89/1, 13-24

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Początki organizacji parafialnej w kasztelanii cieszyńskiej we wczesnym średniowieczu

Wielorakie znaczenie organizacji parafialnej zarówno dla funkcjonowania Kościoła, jak i dla lokalnych społeczności zostało przez historyków docenione już dawno. Dyskusja, jaka się wokół tej kwestii toczy, dotyczy więc nie tyle roli organizacji parafialnej w procesie chrystianizacji¹, co raczej jej początków, a także etapów rozwoju w poszczególnych regionach średniowiecznej Polski². Badania te rozwijają się jednak nierównomiernie. O ile etapy rozwoju sieci parafialnej (i jej struktury) dla niektórych części Polski dzielnicowej, jak na przykład Małopolski³, znamy co najmniej zadowalająco, o tyle analogiczne kwestie w odniesieniu do Górnego Śląska w dalszym ciągu oczekują na pełne opracowanie⁴. Specyfiką tego terytorium jest przynależność do dwóch różnych biskupstw: wschodnia część Górnego Śląska należała do krakowskiego, zachodnia zaś do wrocławskiego. Różnica w przebiegu procesów osadniczych Śląska i Małopolski sugeruje⁵, że podjęcie monograficznego opracowania rozwoju struktury parafialnej tej dzielnicy powinno być poprzedzone badaniami sondażowymi, których celem byłoby najpierw uchwycenie początków procesu kształtowania się sieci parafialnej, następnie jej stabilizacji w odniesieniu do wybranych kasztelanii, a następnie całego regionu. W tym właśnie kontekście podjęta została próba uchwycenia najwcześniej-

¹ Por. ostatnią wypowiedź K. D o l i, *Problemy kościelno-duszpasterskie w diecezji wrocławskiej w XV w.*, „Sobótka” t. XLI, 1986, s. 516-519, 523-527.

² Dyskusję tę zapoczątkował S. Z a c h o r o w s k i, *Początki parafii polskich*, [w:] *Studia historyczne wydane ku czci prof. Wincentego Zakrzewskiego*, Kraków 1908. Po drugiej wojnie światowej nowe treści wnieśli do niej m.in. J. T a z b i r o w a (*W sprawie badań nad genezą organizacji parafialnej w Polsce*, PH t. LIV, 1963, s. 87 nn.) oraz J. S z y m a n s k i (*Wokół genezy organizacji parafialnej w Polsce*, PH t. LV, 1964).

³ Por. m.in. E. W i ś n i o w s k i, *Rozwój sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej w średniowieczu*, Warszawa 1965; B. K u m o r, *Powstanie i rozwój organizacji parafialnej w Polsce południowej do końca XVI wieku*, „Prawo Kanoniczne” t. V, 1962, s. 175 nn., t. VI, 1963, s. 441 nn.; P. S z a f r a n, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w Lubelskiem*, Lublin 1958.

⁴ Artykuł F. M a r o n i a, *Rozwój sieci parafialnej w diecezji katowickiej aż do końca XV wieku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” t. II, 1969, s. 101 nn., należy uznać za wprowadzenie do badań nad tym zagadnieniem.

⁵ I. P a n i c, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*, Katowice 1992; K. P o t k a n s k i, *Studia nad średniowiecznym osadnictwem Polski. Rozmieszczenie osad na obszarze Małopolski*, „Sprawozdania z posiedzeń AU”, Kraków 1906.

sze go etapu tworzenia zrębów organizacji kościelnej w kasztelanii cieszyńskiej. Wybór tego terenu podyktowany został dwoma względami. Po pierwsze, jak się zdaje, kasztelania cieszyńska od zarania wchodziła w skład państwa piastowskiego i — w przeciwieństwie do sąsiedniej kasztelanii raciborskiej — nie była obiektem walk o jej terytorium, toczonych pomiędzy Polską a Czechami⁶. Pozwala to wnosić, że proces tworzenia się organizacji kościelnej na tym terenie był w głównej mierze odbiciem sposobów jej kształtowania w innych regionach wczesnośredniowiecznej Polski, aniżeli bezpośrednich oddziaływań sąsiednich Czech. Po drugie, prowadzone przez nas od dawna badania nad różnorodnymi aspektami procesów osadniczych tego terytorium pozwoliły uzyskać poprawną, jak sądzimy, orientację zarówno odnośnie do źródeł archeologicznych, jak i pisanych. Warto zauważyć, że jeśli idzie o tę ostatnią kategorię źródeł rozpoznano nie tylko zabytki o wczesnośredniowiecznej proveniencji, publikowane w kodeksach dyplomatycznych⁷, lecz również o wiele późniejsze odpisy, wśród których można było znaleźć wskazówki pomocne do wnioskowania na temat początków i rozwoju organizacji kościelnej na tym terenie⁸.

Stan zachowania źródeł narzuca metodę opracowania zagadnienia. W pierwszej kolejności zastanowimy się nad początkami Kościoła w kasztelanii cieszyńskiej, następnie podejmiemy próbę uchwycenia momentu tworzenia tutaj organizacji parafialnej, zaś na zakończenie spróbujemy odpowiedzieć na pytanie, czy sposób jej tworzenia nosił znamiona przypadkowości, czy też dostrzegamy w nim ślady działania celowego.

Najwcześniejsza wzmianka na temat organizacji kościelnej w kasztelanii cieszyńskiej w średniowieczu pochodzi z 1223 r.⁹ Zawdzięczamy ją biskupowi wrocławskiemu Wawrzyńcowi, który 25 maja tego roku, na prośbę księcia opolskiego Kazimierza¹⁰, potwierdził klasztorowi norbertanek z Rybnika dziesięcinę z szeregu wsi położonych przede wszystkim w kasztelaniach cieszyńskiej i raciborskiej¹¹. W wystawionym przy tej okazji dyplomie znalazł się następujący *passus*: *ecclesiae vero sancti Nicolai in Tessin [damus] — — quadraginta urnas mellis in Cozli*¹². Owych czterdzieści urn miodu kościół ten otrzymał w zamian za utraczone ongiś dziesięcinę. Wystawca dokumentu nie sprecyzował czasu odebrania dziesięcin cieszyńskiej świątyni, co wskazuje, że stało się to na tyle dawno, że dokładne określenie tego zdarzenia było niemożliwe. Źródła nie pozostawiają wątpliwości, że ów kościół to rotunda położona w obrębie dawnego grodu kasztelańskiego, a następnie książęcego¹³. Wzniesienie rotundy datuje się w literaturze przedmio-

⁶ Taki wniosek nasuwa między innymi lektura Galla Anonima, *Kronika Polska*, tłum. R. Grodecki, M. Plezia, Wrocław 1968, księga II, rozdz. 36.

⁷ *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, t. I-III, wyd. K. Malec z yń s k i, Wrocław 1956-1964 [dalej: KDŚl.]; *Schlesisches Urkundenbuch* t. I, wyd. H. Appelt, Wien 1977.

⁸ Są one zgromadzone przede wszystkim w Archiwum Państwowym w Cieszynie, w Książnicy Cieszyńskiej oraz w Archiwum Krajowym (Zemský Archiv) w Opawie.

⁹ KDŚl. t. III, nr 283.

¹⁰ K. J a s i ń s k i, *Rodowód Piastów Śląskich* t. III: *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*, Wrocław 1977, s. 17-19.

¹¹ I. P a n i c, *Zamek rybnicki od średniowiecza do schyłku XVIII wieku*, [w:] I. P a n i c, W. I w a n e k, *Zamek Rybnicki*, Rybnik 1990, s. 15.

¹² KDŚl. t. III, nr 283, s. 67.

¹³ Źródła te zestawia W. I w a n e k, *Kilka uwag o rotundzie zamkowej w Cieszynie*, „Cieszyński Rocznik Muzealny” t. I, 1969, s. 81 nn.

tu różnie. Spotkać można opinie, że wybudowano ją w połowie XII¹⁴ a nawet w XIII wieku¹⁵. Najbardziej miarodajna jest opinia Z. Świechowskiego, który czas jej wzniesienia datuje na połowę wieku XI¹⁶. Jej architektura wskazuje, że była nie tylko kościołem grodowym, lecz służyła również mieszkańcom Cieszyna i okolicznych miejscowości. W tym znaczeniu była więc placówką misyjną, z której chrześcijaństwo rozprzestrzeniło się wśród mieszkańców całej kasztelanii.

Ostatnio sformułowano tezę, według której omawiana wzmianka odnosi się do kościoła parafialnego w Cieszynie¹⁷, zaś „owa rotunda mogła nosić wezwanie św. Wacława”¹⁸. Przypuszczenie to należy odrzucić, gdyż — jak wspomnieliśmy — źródła konsekwentnie wiążą to wezwanie z rotundą zamkową¹⁹. Próba nadania jej wezwania świętego Wacława pojawiła się o wiele później i okazała się przedsięwzięciem nieudanym²⁰, o czym najlepiej świadczy fakt, że nie zdomowilo się ono w świadomości cieszyńiaków.

Jeśli idzie o farę cieszyńską, należy zauważyć, że dysponujemy podstawami, aby przypuszczać, iż istotnie początki jej istnienia sięgają tak odległych czasów. Otóż pierwsza na jej temat wzmianka (jakkolwiek późniejszej, choć wiarygodnej tradycji) pochodzić ma z 1265 roku²¹. Od samego początku nosi ona wezwanie św. Marii Magdaleny²². Ponownie została potwierdzona u schyłku XIII wieku, w związku z ufundowaniem przez pierwszego księcia cieszyńskiego, Mieszka²³, klasztoru dominikanów w Cieszynie²⁴. Następne udokumentowane wzmianki źródłowe na

¹⁴ F. Popiołek, *Dzieje Śląska austriackiego*, Cieszyn 1913, s. 86.

¹⁵ T. Dobrowolski, *Sztuka województwa śląskiego*, Katowice 1933, s. 20.

¹⁶ Z. Świechowski, *Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku*, Warszawa 1955, s. 38-39.

¹⁷ J. Horwat, *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV w.*, Gliwice 1996, s. 71. Autor, jak można sądzić, miał w rękę mało znane rękopisy XIX-wieczne z Archiwum Państwowego w Cieszynie, w których znajdują się informacje dotyczące próby nadania rotundzie zamkowej drugiego wezwania, właśnie św. Wacława. Na podstawie tej wypowiedzi można przypuszczać, że J. Horwat jest również zwolennikiem wczesnej proveniencji kościoła parafialnego w Cieszynie. Inne stanowisko zajął w tej kwestii ongiś F. Popiołek, op. cit., s. 85, który kapelana zamkowego identyfikował jako zarazem proboszcza Cieszyna.

¹⁸ J. Horwat, *loc. cit.*

¹⁹ Z. Świechowski, op. cit., s. 38-39.

²⁰ Szerzej por. W. Iwanek, op. cit., s. 81 nn. Por. też A. Kietlińska, *Wykopiska na Górze Zamkowej w Cieszynie*, „Materiały Wczesnośredniowieczne” t. I, 1949, s. 59; tejże, *Gród wczesnośredniowieczny na Górze Zamkowej w Cieszynie w świetle badań w latach 1949-1954*, tamże, t. V, 1960, s. 63-97. Ostatnie wyniki badań archeologicznych, które dostarczyły wiele bardzo interesujących wyników omawia W. Kuś, *Tymczasowe sprawozdanie z badań archeologicznych średniowiecznej wieży cylindrycznej odkrytej na Górze Zamkowej w Cieszynie*, „Pamiętnik Cieszyński” t. XI, 1996, s. 7-13.

²¹ Por. F. Maroń, op. cit., s. 128.

²² A. Kauffmann, *Gedenkbuch der Stadt Teschen*, sygn. 71, 72, 73, 74. W czasie wielkiego pożaru Cieszyna w 1779 r. fara cieszyńska doszczętnie spłonęła. Władze miejskie podjęły wówczas w porozumieniu z biskupem wrocławskim, Filipem Gothardem Schafgotschem, decyzję o przeznaczaniu na farę cieszyńską dawnego kościoła dominikańskiego. Nowa fara zachowała swoje dotychczasowe wezwanie.

²³ K. Jasiński, *Uwagi o Mieszku — pierwszym księciu cieszyńskim*, „Rocznik Cieszyński” t. VI-VII, 1991, s. 25 nn.

²⁴ AP Cieszyn, Komora Cieszyńska, sygn. 77, s. 93-94. W literaturze przedmiotu datuje się w zasadzie założenie tego klasztoru na początek XIV wieku, por. H. Neuling, *Schlesiens*

jej temat pochodzą dopiero z XIV wieku. Między innymi o jej istnieniu dowiadujemy się przy okazji pojawienia się w 1333 r. na liście świadków tutejszego proboszcza²⁵, zaś dwa lata później Cieszyn został wzmiankowany jako siedziba archiprezbiteriatu²⁶.

Pojawia się w tym miejscu pytanie o początki parafii cieszyńskiej. Jej istnienie wiązać należy z rozwojem osadniczym Cieszyna, a ściślej z jego przekształcaniem się z osady wiejskiej we wczesnomiejską. Został on po raz pierwszy wymieniony w źródłach już w połowie XII wieku, w dyplomie papieża Hadriana IV wydanym 23 kwietnia 1155²⁷. Miejski charakter tej miejscowości został poświadczony w 1223 r.²⁸ Można przypuszczać, że mieszczanie szybko podjęli decyzję o wzniesieniu własnej świątyni, co zresztą leżało również w interesie kasztelana²⁹. Istnienie w początkach XIII wieku w jednym, dodajmy, że niedużym mieście, dwóch świątyń nie było w tej części późniejszego Śląska odosobnionym przypadkiem, o czym świadczy przykład Rybnika³⁰, gdzie analogicznie jak w Cieszynie jeden z kościołów stał w obrębie grodu książęcego³¹, drugi zaś, konsekrowany w 1198 r. przez biskupa Żyrosława, służył jako parafialny mieszkańcom osady³².

Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen bis zum Ausgange des Mittelalters, Breslau 1902, s. 319. Zob. też F. Popiołek, op. cit., s. 89; T. Silnicki, *Dzieje i ustrój Kościoła Katolickiego na Śląsku do końca w. XIV*, Warszawa 1953, s. 388-390. Odmienny pogląd wyraził K. Dola, *Dzieje kościoła na Śląsku cz. 1: Średniowiecze*, Opole 1996, s. 85, datując powstanie tego klasztoru na 1270 r. Zagadnienie to zostanie opracowane przez nas w odrębnej publikacji.

²⁵ Materiały M. Kasperlika, karta za rok 1333. Mathias Kasperlik sporządził odpisy licznych dokumentów do dziejów Śląska w XIII i XIV wieku. Znacząca ich część została opublikowana w różnych kodeksach dyplomatycznych, niemniej kilka z nich zostało pominiętych przez wydawców źródeł. O M. Kasperliku i jego kolekcji por. A. Machaj, *Ze studiów nad średniowiecznymi i nowożytnymi archiwaliami cieszyńskimi*, „Pamiętnik Cieszyński” t. VI, 1993, s. 123.

²⁶ *Monumenta Poloniae Vaticana*, wyd. J. Ptasnik, t. I, Kraków 1913, s. 250 nn. Utworzenie w Cieszynie siedziby archiprezbiteriatu wiązało się między innymi ze stołeczną funkcją tego miasta, zagęszczeniem się sieci parafialnej w okresie lokacyjnym i wreszcie z samymi zjawiskami zachodzącymi w strukturze organizacyjnej Kościoła w związku z tworzeniem się sieci archiprezbiteriatów i dekanatów. Por. B. Kumor, *Początki organizacji dekanalnej na ziemiach polskich*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” t. VII, 1961, z. 2, s. 89; J. Szymański, *Uwagi o organizacji archidiaconatu polskiego*, tamże t. VI, 1959, s. 34-36; tenże, *Struktura organizacyjna biskupstw polskich w wiekach średnich*, „Znak” t. XVII, 1965, nr 137-138, s. 1438; T. Silnicki, *Organizacja archidiaconatu w Polsce*, „Studia nad historią prawa polskiego” t. X, 1927, z. 2, s. 5-9.

²⁷ KDŚl. t. I, nr 35.

²⁸ KDŚl. t. III, nr 283. W dyplomie biskupa wrocławskiego Wawrzyńca wśród osad położonych w kasztelanii cieszyńskiej zostało wymienione również przedmieście, które w literaturze identyfikuje się w zasadzie zgodnie jako przedmieście cieszyńskie. Zob. I. Panic, *Księstwo cieszyńskie w średniowieczu. Studium z dziejów politycznych i społecznych*, Cieszyn 1988, *passim*; H. Neuling, *loc. cit.*; S. Pierzchałska-Jeskowa, *Dzieje klasztoru w Czarnowasie na Śląsku*, „Roczniki Historyczne” t. IV, 1928, s. 40.

²⁹ Pierwszy znany nam ze źródeł kasztelan cieszyński Jan pojawił się w otoczeniu księcia Kazimierza opolskiego w 1228 r., *Schlesisches Urkundenbuch* t. II, wyd. W. Irngang, Köln-Graz-Wien 1978, nr 291. Por. M. Cetwiński, *Rycerstwo śląskie do końca XIII w. Biogramy i rodowody*, Wrocław 1982, s. 36.

³⁰ KDŚl. t. III, nr 283.

³¹ W Cieszynie kościołem grodowym była wspomniana rotunda romańska, pod wezwaniem świętego Mikołaja, por. Z. Świechowski, *loc. cit.* Odmienne stanowisko prezentuje T. Dobrowolski, op. cit., s. 20, który datuje powstanie tej budowli na XIII wiek.

³² I. Panic, *Zamek rybnicki*, s. 14-15; U. Zgorzelska, *W zamierzczłej przeszłości i średniowieczu [w:] Rybnik. Zarys dziejów miasta od czasów najdawniejszych do 1980 roku*, pod

Za wczesnym, sięgającym zapewne XII wieku, rodowodem fary cieszyńskiej przemawiają również względy architektoniczno-urbanistyczne. Mianowicie, omawiana świątynia znajdowała się przy głównym placu cieszyńskim (najstarszym rynku), pochodzącym jeszcze z czasów przedlokacyjnych. Nieliczne sondażowe prace archeologiczne wskazują, że jego zabudowa miała miejsce jeszcze w XII wieku, co skłania nas do wniosku, że również wówczas, zapewne u jego schyłku, wzniesiono tutejszy kościół farny pod wezwaniem św. Marii Magdaleny³³. Przejął on dotychczasowe funkcje kościoła znajdującego się w obrębie cieszyńskiego grodu, który odtąd stał się swego rodzaju kaplicą zamkową³⁴.

W omawianym wyżej dyplomie biskupa Wawrzyńca znalazł się następującej treści *passus*: *Decimas videlicet ipsius ville Ribnich, Smolna, Zalesa, Knegnizi, quam ultimam villam recepit ecclesia de Ribnich ab ecclesia de Sale, in concambium pro villa Golconis*³⁵. Zidentyfikowanie wymienionych w nim miejscowości — z wyjątkiem osady określanej mianem *Sale* — nie budzi wątpliwości: wszystkie, z wyjątkiem Zalesia położonego niedaleko Strzelc Opolskich, rozlokowane są wokół Rybnika, przynależały zaś do kasztelanii raciborskiej. Identyfikacja *Sale* jest natomiast konieczna ze względu na to, że w miejscowości tej znajdowała się już wówczas wzmiankowana w omawianym źródle świątynia, jedna z najstarszych w tej części Śląska. Problem jej lokalizacji wymaga szczegółowego rozpatrzenia.

Historycy badający procesy osadnicze na średniowiecznym Śląsku zidentyfikowali *Sale* jako Zalesie i utożsamili je z Zalesiem wymienionym w naszym dokumencie pomiędzy Smolną a Książenicami³⁶. Identyfikacja ta przetrwała praktycznie aż do czasów współczesnych³⁷. Jednym z nielicznych historyków, który zajął w kwestii identyfikacji *Sale* inne stanowisko, był F. M a r o ń, który powiązał ją z Żorami, nie podając jednak argumentów, które posłużyły mu za podstawę wnioskowania³⁸. Dopiero niedawno odmienną opinię w tej sprawie wyraził przy okazji badań nad osadnictwem w księstwie opolskim w średniowieczu I. P a n i c³⁹, a także — niezależnie od niego — J. B a k a l a⁴⁰; obaj badacze powiązali omawianą miejscowość z Solcą, położoną w czeskiej części Śląska Cieszyńskiego, w kasztelanii cieszyńskiej, około 15 km na południowy zachód od Cieszyna. Za identyfikacją tą przemawia wiele przesłanek, z których najważniejszą dostarczają inne fragmenty dyplomu biskupa Wawrzyńca. Zostały one szczegółowo

red. J. W a l c z a k a, Katowice 1986, s. 42; F. I d z i k o w s k i, *Geschichte der Stadt und ehemalige Herrschaft Rybnik in Oberschlesien*, Breslau 1861, *passim*.

³³ Szerzej I. P a n i c, *Z dziejów ratusza i rynku w Cieszynie w średniowieczu [w:] 500 lat rynku i ratusza w Cieszynie 1496-1996*, Cieszyn 1996, s. 20, przyp. 21.

³⁴ Do 1223 r. pobierała ona dziesięciny z kilku okolicznych wsi. Biskup Wawrzyniec, w celu powiększenia dochodów norbertanek rybnickich przekazał je zakonnikom, w zamian zaś uposażył kościół św. Mikołaja darowizną w postaci 40 urn miodu. Zob. KDŚl. t. III, nr 283.

³⁵ KDŚl. t. III, s. 64.

³⁶ H. N e u l i n g, op. cit., s. 272.

³⁷ Opowiada się nią między innymi K. M a l e c z y ń s k i (KDŚl. t. III, s. 64, przyp. 29), a także L. H o s á k i R. Š r a m e k, którzy pierwszą wzmiankę na temat Solcy datowali na 1229 r. Zob. L. H o s á k, R. Š r a m e k, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku* t. II, Praha 1980, s. 476.

³⁸ F. M a r o ń, op. cit., s. 165.

³⁹ I. P a n i c, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim*, s. 109, 127-128.

⁴⁰ J. B a k a l a, *Orlova do konce středověku*, [w:] *Dějiny Orlove*, Orlova 1973, s. 6-9.

omówione w innym miejscu⁴¹, tutaj więc ograniczymy się do przedstawienia tych argumentów, które wiążą się bezpośrednio z omawianym zagadnieniem, a które wynikają z przytoczonego wyżej *passusu*. Stwierdzono w nim mianowicie, że biskup wrocławski dokonał zamiany dziesięcin pomiędzy kościołem klasztornym norbertanek w Rybniku, a kościołem w Solcy w taki sposób, że norbertanki otrzymały uposażenie z czterech wsi: Rybnika, Książenic, Smolnej i Zalesia. Kościół w Solcy otrzymał w zamian dziesięcinę z położonych niedaleko Gołkowic, które jednak na rzecz norbertanek rybnickich żadnych powinności nie składały. Mamy więc w rzeczonym dyplomie wyraźnie rozróżnione obie miejscowości: Zalesie, którego mieszkańcy płacili rybnickim zakonnicom dziesięcinę oraz *Sal* (Solcę), która nie dość że nie ponosiła żadnych zobowiązań na rzecz norbertanek, to na dodatek tutejsza świątynia pobierała dziesięcinę z innej wsi (Gołkowice), która również była zwolniona z powinności wobec rybnickiego klasztoru. Gdyby więc w ślad za zwolennikami utożsamiania *Sale* i Zalesia przyjąć, że są to te same miejscowości, wówczas spotkalibyśmy się z paradoksalną sytuacją, że mieszkańcy tych samych osad (Solcy i Gołkowic) zarazem składali dziesięcinę na rzecz rybnickiego klasztoru i równocześnie byli od niej zwolnieni, co należy uznać za rzecz niemożliwą.

Miejscowość pod nazwą Solca niewiele później, gdyż w 1229 r., ponownie pojawiła się w źródłach⁴², przy czym tym razem jej lokalizacja w kasztelanii cieszyńskiej nie budzi zastrzeżeń, analogicznie jak nazwa pod którą wystąpiła, a mianowicie *Sal vulgo Solec*. Od tego też czasu nazwa wykazywana w źródłach ewoluje w kierunku Solec — Solca⁴³ i pod tą postacią funkcjonuje współcześnie⁴⁴.

Pojawia się w tym miejscu pytanie, w jakim okresie mogła powstać świątynia w Solcy. Należy na początek stwierdzić, że nie dysponujemy żadnymi pozostałościami materialnymi po tej budowli, które pomogłyby przy ustalaniu przybliżonego czasu jej powstania. Biorąc pod uwagę datę wystawienia pierwszego z omawianych dokumentów, czas jej wzniesienia możemy odnosić zarówno na lata panowania księcia Kazimierza opolskiego, jak i jego ojca, siedzącego na Raciborzu Mieszka Płatonogiego. Z dużą ostrożnością skłonniśmy jednak datować czas jej powstania na czasy rządów księcia Mieszka. Podstawą formułowania tej hipotezy (dodajmy, że jedyną) jest fakt, że w rękach tego Piasta znajdowały się kasztelanie raciborska i cieszyńska oraz — od około 1177 roku — kasztelanie chrzanowska, oświęcimska, bytomska i siewierska⁴⁵, a więc terytoria położone we wschodniej części późniejszego Górnego Śląska. On też poświęcał tym terenom o wiele więcej uwagi, aniżeli jego syn i następca, Kazimierz⁴⁶. Dopiero u schyłku życia Mieszko

⁴¹ I. P a n i c, *Osadnictwo w ziemi cieszyńskiej we wczesnym średniowieczu*, „Sobótka” t. XLII, 1987, s. 5 nn.

⁴² L. H o s á k, R. Š r a m e k, op. cit., s. 476.

⁴³ W Archiwum Państwowym w Cieszynie znajdują się liczne metryki kancelarii książęcej, w których miejscowość ta występuje; mamy tu na uwadze przede wszystkim księgi oznaczone sygn. 79, 80, 85 z zespołu akt Komora Cieszyńska.

⁴⁴ Od 1950 r. Solca stanowią jedną z dzielnic Karwiny.

⁴⁵ Nie wchodzimy w tym miejscu w dyskusję, czy kasztelania siewierska mogła już wówczas istnieć. Zob. J. H o r w a t, *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego*, s. 29, 71; tenże, *Najstarsze dzieje Siewierza*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” t. IX, 1994, s. 421 nn.

⁴⁶ Jednym z przykładów jego działalności może być fundacja klasztoru norbertanek w Rybniku, a także — najpewniej — nadanie ostatecznego kształtu terytorialnego kasztelanii cieszyńskiej. Zob. I. P a n i c, *Księstwo cieszyńskie w średniowieczu*, s. 38-39.

powiększył swoje władztwo o księstwo opolskie, stanowiące odtąd zachodnią część Górnego Śląska⁴⁷. Niejako w konsekwencji Kazimierz koncentrował swoją uwagę na zachodniej części zjednoczonego księstwa, o czym świadczą stosowne nadania tego władcy⁴⁸ oraz podejmowane przez niego próby scalenia obu dzielnic⁴⁹ i — poniekąd — wyeliminowania świadectw działalności księcia opolskiego Jarosława⁵⁰, które mogłyby w pewnym stopniu stanowić zagrożenie dla jedności powiększonego o dział opolski księstwa raciborskiego⁵¹.

W związku z kościołem w Solcy pojawia się pytanie odnośnie kościoła parafialnego w Orłowej. Miejscowość ta została po raz pierwszy wymieniona w dyplomie papieża Grzegorza IX z 7 grudnia 1227⁵² jako osada należąca do benedyktynów tyneckich, którzy otrzymali ją zapewne z nadania księcia Kazimierza opolskiego. W 1260 r. pojawił się w dokumentach kapelan z Orłowej, Marcin, dzięki czemu wiemy, iż w miejscowości tej znajdował się już wówczas kościół⁵³. Kościół ten został ponownie wzmiankowany w dyplomie wystawionym przez księcia opolskiego Władysława dla benedyktynów z Orłowej 12 czerwca 1268⁵⁴. Jak przypuszcza J. Bakala, kościół został ufundowany przez księcia opolsko-raciborskiego Mieszka Płatonogiego w latach siedemdziesiątych XII wieku⁵⁵. Autor ów podkreśla, że domysł ten oparty został na miejscowej tradycji, która nie ma żadnych podstaw źródłowych. Szczegółowa analiza dokumentu z 1268 r. pośrednio jednak poświadcza wartość tej tradycji, jakkolwiek nie przesądza o tak wczesnym rodowodzie omawianego obiektu. Mianowicie znajdujemy w dyplomie książęcym *passus*, w którym Władysław nawiązuje do darowizny *capellae de Orlovia et villarum*, dokonanej przez jego przodków⁵⁶. Naszym zdaniem po darowaniu przez księcia Kazimierza Orłowej benedyktynom najpierw została wzniesiona w tej wsi kaplica, która służyła zakonnikom do odprawiania mszy podczas wizytacji majątku. Dopiero w trakcie przygotowań do założenia nowego opactwa bądź też nawet po dokonaniu tej fundacji, kaplica ta została przekształcona w kościół klasztorny,

⁴⁷ K. J a s i ń s k i, *Rodowód Piastów śląskich* t. I, Wrocław 1973, s. 63.

⁴⁸ Por. m.in. KDŚl. t. III, nr 250, 269, 302, 308.

⁴⁹ Najbardziej dosadnym przykładem może być podjęcie przez księcia Kazimierza na *colloquium* odbytym 1 sierpnia 1228 w Rybniku decyzji o wybudowaniu nowego zamku książęcego w Opolu (*Schlesisches Urkundenbuch* t. I, s. 291, nr 298).

⁵⁰ A. B a r c i a k, *Jarosław-Kazimierz, pierwsza nieudana fundacja cysterska na Górnym Śląsku*, „Nasza Przeszłość” t. LXXXIII, 1994, s. 189 nn.

⁵¹ Za słusznością naszego wnioskowania może w pewnym stopniu przemawiać również kształt nadania na rzecz kościoła w Solcy: oto świątynia ta do 1223 r. posiadała dziesięciny pochodzące z czterech wsi, wśród których znajdował się Rybnik. W tym ostatnim około 1198 r. został konsekrowany kościół parafialny (KDŚl. t. I, nr 55). Na podstawie podobnych, chociaż nieco późniejszych analogii z tego terenu można przypuszczać, że w przypadku, gdyby świątynia w Solcy została wzniesiona po roku 1198, wówczas plebanowi soleckiemu nie przyznano by prawa do pobierania dziesięcin z miejscowości (w tym wypadku Rybnika), w której funkcjonowała już świątynia parafialna oraz istniała dodatkowa świątynia grodowa. Konstatacja ta oznacza, że musimy wycofać się z wcześniej wyrażonej opinii, iż kościół rybnicki jest najstarszą świątynią parafialną wzniesioną w tej części późniejszego Górnego Śląska. Zob. I. P a n i c, *Zamek rybnicki*, s. 14.

⁵² *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyneckiego*, wyd. W. K ę t r z y ń s k i, S. S m o l k a, Lwów 1875, nr 14.

⁵³ *Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis* t. 1, wyd. E. N ě m e c, Český Těšín 1955, nr 15.

⁵⁴ Tamże, nr 16.

⁵⁵ J. B a k a l a, op. cit., s. 7, s. 188.

⁵⁶ *Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis* t. I, s. 16.

a następnie przebudowana. Podstawą tego wniosku jest po pierwsze dalszy fragment przytoczonego dokumentu, w którym termin „kaplica” używany jest zamiennie z terminem „kościół” — *ecclesia*. Dopatrujemy się w tym śladów świeżego przekształcenia kaplicy w konsekrowaną świątynię. Innym argumentem przemawiającym za słusnością naszego rozumowania jest fakt, że świątynia ta (jak wskazuje tradycja, a także późniejsze stosunki parafialne na tym terenie) nie pełniła funkcji kościoła parafialnego wobec okolicznych miejscowości⁵⁷, co — gdyby przyjąć tak wczesną jej proveniencję — w dobie niewielkiej liczby kościołów na tym terenie w końcu XII i pierwszej połowie XIII wieku byłoby zjawiskiem dziwnym⁵⁸, zaś na duże prawdopodobieństwo tej hipotezy wskazuje jednoznacznie późniejsza tradycja kościelna⁵⁹. Przyznaje to pośrednio nawet wspomniany wyżej badacz⁶⁰, który w innym miejscu również pisze o wzniesieniu tej budowli w roku 1258⁶¹. Za słusnością tego wniosku przemawia wreszcie fakt, że brak wzmianek na temat kościoła w Orłowej we wszystkich dokumentach odnoszących się do tej osady przed rokiem 1268⁶².

Następna wzmianka źródłowa na temat świątyń parafialnych w kasztelanii cieszyńskiej z XIII wieku odnosi się do Simoradza i pochodzi dopiero z 1286 roku⁶³. W tym właśnie roku został wymieniony proboszcz z Simoradza, Tylon, który uczestniczył po stronie biskupa wrocławskiego Tomasza w rozstrzygnięciu jego sporu z księciem wrocławskim Henrykiem IV Probussem i około 30 marca w kościele parafialnym w Raciborzu ogłosił klątwę rzuconą przez biskupa wrocławskiego Tomasza II na księcia wrocławskiego, co zostało poświadczony stosownym dyplomem, wystawionym przez biskupa w tymże Raciborzu⁶⁴.

Kościół w Simoradzu został ponownie wymieniony na początku XIV wieku w spisie uposażeń biskupów wrocławskich⁶⁵, a następnie przez kolektora papieskiego Galharda de Carceribus z Cahors w 1335 r. w sporządzonym przez niego wykazie parafii wchodzących w skład cieszyńskiego archidiecezji, zobowiązanych do płacenia świętopietrza⁶⁶.

⁵⁷ *Visitationsberichte der Diocese Breslau*, wyd. J. Jungnitz, t. I: *Archidiakoniat Oppeln*, Breslau 1904, s. 37, 223, 592.

⁵⁸ Zwróćmy zresztą uwagę, że część z miejscowości, których mieszkańcy składali benedyktynom z Orłowej dziesięcinę, należała w tym czasie do innej parafii, a mianowicie do Bogumina, jak na przykład Gorzyce i Uchylsko. Por. F. Maroń, op. cit., s. 165.

⁵⁹ Wskazują na to materiały źródłowe zebrane w kolekcji Klona, Archiwum księdza Leopolda Jana Szersznika, Biblioteka Książnicy Cieszyńskiej, sygn. DD, k.1., s. 1-28. Por. też *Acta visitationis episcopatus Vratislaviensis (ab anno 1717). Decanatus: Tessinensis, Fraystadiensis, Fridencensis, Vladislaviensis et Bilicensis*, wyd. I. Panic, tłum. B. Banot-Sowa i I. Panic, Cieszyn 1994, s. 106-107.

⁶⁰ J. Bakala, op. cit., s. 7. Por. też F. Popiołek, *Orłowa i Ostrawa Polska. Zarys ich dziejów*, Cieszyn 1915, *passim*.

⁶¹ J. Bakala, *Z historického vyvoje města, [w:] Bohumin. Studie a materialy k dějinam a vystavbě města*, red. A. Grobelny, B. Čepelak, Ostrava 1976, s. 52.

⁶² *Codex diplomaticus Ducatus Tessinensis* t. I, nr 3, 5, 6.

⁶³ *Regesten zur schlesischen Geschichte* t. VII, nr 1956; I. Panic, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim*, s. 128.

⁶⁴ *Regesten zur schlesischen Geschichte* t. VII, nr 1956.

⁶⁵ *Liber fundationis Episcopatus Vratislaviensis*, wyd. H. Margraf, J.W. Schulte, *Codex diplomaticus Silesiae* [dalej: CDŚl.] t. XIV, Breslau 1889, s. 111.

⁶⁶ *Regesten zur schlesischen Geschichte, 1334-1337*, wyd. K. Wutke, CDŚl. t. XXIX, Breslau 1923, s. 35.

Jeśli idzie o czas wzniesienia Domu Bożego w Simoradzu należy zauważyć, że analogicznie jak w przypadku kościoła w Solcy, a także innych średniowiecznych świątyń wiejskich księstwa cieszyńskiego, źródła w tej sprawie milczą. Pewnych przesłanek do wnioskowania na ten temat dostarczają nam jedynie luźne zapiski poczynione w drugiej połowie XVIII wieku przez cieszyńskiego eksjezuitę, księdza Leopolda Szersznika⁶⁷. W jego bogatej bibliotece możemy znaleźć niemały zbiór dokumentów z czasów Piastów cieszyńskich. Szersznik dokonał też licznych odpisów z tych źródeł, których znaczna część nie przetrwała do naszych czasów, ujmując je w swego rodzaju kolekcje źródełowe. Był on również autorem licznych prac historycznych, które wzorem panującej wówczas manieri przytaczania obszernych fragmentów źródeł zawierają liczne, dzisiaj niejednokrotnie zaginione przekazy⁶⁸. Odnoszą się one do różnych zagadnień z życia gospodarczego, społecznego i religijnego, w tym również dziejów lokalnego Kościoła⁶⁹. Na podstawie zapisek Szersznika można wnosić, że kościół w Simoradzu wzniesiono nawet przed najazdem tatarskim na Polskę w 1241 r.⁷⁰ Opinii tej nie można lekceważyć, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że wspomniany wyżej proboszcz simoradzki najprawdopodobniej sam opłacał swój pobyt w Raciborzu, co oznacza, że jego parafia musiała być już w owym czasie ustabilizowaną placówką.

Z 1291 roku pochodzi najwcześniejsza wzmianka na temat kościoła parafialnego w Boguminie. Dowiadujemy się o nim przy okazji zmiany dziesięcin uiszczanych benedyktynom z Orłowej: mnisi — za zgodą opata z Orłowej, Jana oraz opata tynieckiego, Alberta, zezwolili na pobieranie dziesięcin ze wsi Wierzbica proboszczowi kościoła pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, Lambertowi⁷¹. Charakter zapisu, jak też późniejsza tradycja zapisana przez Alojzego K a u f m a n n a⁷² wskazują, że parafia w Boguminie powstała w połowie XIII wieku, a więc jeszcze przed powstaniem księstwa cieszyńskiego, co miało miejsce około roku 1290⁷³.

Ostatnią znaną ze źródeł świątynią parafialną w kasztelanii cieszyńskiej, posiadającą trzynastowieczną genezę, był kościół w Goleszowie. Najstarsza wzmianka

⁶⁷ Życiorys księdza Szersznika przedstawił ostatnio J. S p y r a, *Życie i działalność ks. Leopolda Szersznika (1747-1814)*, [w:] *Muzeum w Cieszynie. 190 lat założenia Muzeum i Biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802-1991*, Cieszyn 1993, s. 13 nn.

⁶⁸ Wiarygodność wypisów możemy sprawdzić porównując stosowne partie ekscerptów Szersznika z oryginalnymi źródłami, szczególnie dyplomatycznymi, zachowanymi do czasów współczesnych. Zob. I. P a n i c, *Kartki z dziejów gimnazjum jezuickiego w Cieszynie (1674-1773)*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1989, s. 61 nn.

⁶⁹ Szczegółnej analizy tej grupy zbiorów księdza Szersznika dokonał I. P a n i c, *Zespół archiwalny biblioteki ks. Leopolda Jana Szersznika*, [w:] *Muzeum w Cieszynie. 190 lat założenia Muzeum i Biblioteki Leopolda Jana Szersznika*, s. 61 nn. Niezależnie od bogatego zbioru archiwaliów Szersznik zgromadził również zbiory muzealne i biblioteczne. Te ostatnie zostały ułożone według klasycznego schematu biblioteki oświeceniowej i stanowią do dziś jedną z najcenniejszych kolekcji starodruków i inkunabułów na południu Polski. Zob. K. S z e l o n g, *Biblioteczne zbiory ks. Leopolda Jana Szersznika*, tamże, s. 37 nn.

⁷⁰ Biblioteka Książnicy Cieszyńskiej, Archiwum księdza Leopolda Jana Szersznika, sygn. DD V, 12, k. 28 nn.

⁷¹ G. B i e r m a n n, *Das ehemalige Benediktinerstift Orlau im Teschischen*, [w:] *Programm des k.k. evangelischen Gymnasium in Teschen*, Teschen 1862, s. 27, regesten, nr 2212.

⁷² A. K a u f m a n n, *Gedenkbuch der Stadt Teschen*, sygn. 71, *passim*.

⁷³ Z 1290 r. pochodzi pierwszy dyplom Mieszka, syna zmarłego Władysława Opolskiego, z tytułem księcia cieszyńskiego (*Codex diplomaticus Ducatus Tassinensis* t. 1, nr 24).

na jego temat pochodzi z 1293 r.⁷⁴ Nie dysponujemy jednak żadnymi przesłankami do wnioskowania choćby o przybliżonym czasie jego powstania. Jako bardzo ostrożną hipotezę traktujemy przypuszczenie, że kościół ten mógł być wzniesiony w podobnym czasie, jak kościół w Simoradzu, a więc sięgał pierwszej połowy XIII wieku⁷⁵. Domysł ten jest realny, jeśli wspomnimy, że Goleiszów jako ustabilizowana osadniczo miejscowość występował w źródłach już w początkach tego wieku, co wskazuje, iż został założony przynajmniej w poprzednim stuleciu⁷⁶.

Na terenie kasztelanii cieszyńskiej istniała jeszcze jedna świątynia, której powstanie można datować na omawiany okres, jakkolwiek źródła na jej temat są późniejszej proveniencji. Mamy tu na uwadze kościół pod wezwaniem św. Stanisława w Starym Bielsku. Najwcześniejsze zachowane wiadomości źródłowe wspominają o nim dopiero w 1447 r.⁷⁷ Niemniej istnieją pewne podstawy, by początki fundacji owej świątyni przesunąć na lata wcześniejsze. Jak wykazują badania archeologiczne⁷⁸ w Starym Bielsku znajdowała się prężna osada rzemieślnicza, posiadająca rodowód co najmniej dwunastowieczny⁷⁹. Na ten też okres datuje się wzniesienie tutejszego kościoła⁸⁰. Niewykluczone, że powstał on w tym czasie, co kościoły w Cieszynie i Solcy, a więc w czwartej ćwierci XII wieku.

U schyłku XIII wieku na pniu omawianej osady wyrosło miasto Bielsko. W okresie rozrostu nowego Bielska, co miało miejsce w XIV wieku, miasto to nie tylko wzięło od niej nazwę⁸¹, lecz także zdominowało ją gospodarczo⁸², jak również podporządkowało ją sobie jeśli chodzi o przynależność parafialną⁸³.

Wymienione wyżej osady zamykają liczbę świątyń parafialnych powstałych na terytorium kasztelanii cieszyńskiej przed rokiem 1290, po którym, wraz z utworze-

⁷⁴ Ostatnim badaczem, który miał w ręku stosowny przekaz był u schyłku XIX w. F. Popiotek. Zob. jego *Dzieje Śląska austriackiego*, s. 87.

⁷⁵ Do czasów najazdu tatarskiego wieśniacy goleszowscy składali dziesięciny na rzecz norbertanek z Rybnika. Po ich przeniesieniu do Czarnowasów koło Opola goleszowianie przestali uiszczać tę powinność. Mogłoby to pośrednio świadczyć, iż właśnie wówczas został wzniesiony tutaj kościół parafialny.

⁷⁶ I. P a n i c, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim*, s. 126.

⁷⁷ H. M a r k g r a f, *Die Rechnung über den Peterspfening im Archidiakonats Oppeln 1447*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens” t. XXVII, 1893, s. 370.

⁷⁸ M. P ł a z a k o w a, *Stare Bielsko*, „Informator Archeologiczny” 1982, s. 201 nn.

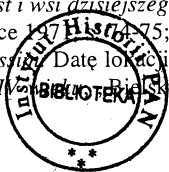
⁷⁹ Z. P e r z a n o w s k i, *Bielsko-Biała. Zarys dziejów rozwoju przestrzennego miasta*, Kraków 1958, *passim*.

⁸⁰ Informacje na ten temat zawdzięczamy ks. Mateuszowi Opolskiemu, jednemu z najbardziej zasłużonych polskich księży dla odrodzenia narodowego w księstwie cieszyńskim w połowie XIX wieku. Zob. Inwentarz parafii św. Stanisława w Starym Bielsku za r. 1835. Dokumenty, z których ksiądz Opolski korzystał, w okresie późniejszym zaginęły. Współczesny kościół parafialny w Starym Bielsku (sądząc na podstawie bryły architektonicznej) pochodzi z drugiej połowy XIV wieku. Został on — jak zaświadcza ksiądz Opolski — wzniesiony w miejscu starszego, drewnianego obiektu.

⁸¹ H. B o r e k, *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowości*, Opole 1988, s. 41.

⁸² Warto zwrócić uwagę na fakt, iż osada ta zachowywała istotne znaczenie także w okresie lokacyjnym. Zob. B. K r a s n o w o l s k i, *Lokacyjne układy osadnicze w okolicach Bielska — próba rekonstrukcji*, „Bielsko-Bialskie Studia Muzealne” t. II, 1995, s. 36.

⁸³ Z. P e r z a n o w s k i, *Dzieje miast i wsi dzisiejszego powiatu bielskiego*, [w:] *Bielsko-Biała. Zarys rozwoju miasta i powiatu*, Katowice 1977, s. 75; W. K u h n, *Geschichte der deutschen Sprachinsel Bielitz*, Würzburg 1981, *passim*. Datę lokacji Bielska precyzuje I. P a n i c, *Jeszcze o dacie lokacji Bielska w początkach XIV wieku*, „Bielsko-Bialskie Studia Muzealne” t. II, 1995, s. 79 nn.

niem nowego księstwa cieszyńskiego, nastąpił tutaj czas intensywnej akcji osadniczej⁸⁴.

W kontekście tej uwagi powstaje pytanie, o związki organizacji parafialnej z lokalną siecią osadniczą, lub też, inaczej mówiąc, o funkcjonalność tej organizacji. Zwróćmy uwagę, że w początkach omawianego okresu istniało na obszarze kasztelanii około 25 miejscowości. Na przełomie XII i XIII wieku ich mieszkańcom służyły cztery kościoły parafialne, a mianowicie we wschodniej jej części — w Bielsku, w centrum kasztelanii — w Cieszynie oraz na zachodzie, w Solcy i Boguminie. Jedna świątynia parafialna przypadała więc na sześć osad, co należy uznać za proporcję bardzo wyważoną. Naszą uwagę przykuwa jednak inny szczegół, a mianowicie powiązanie lokalizacji wspomnianych świątyń ze swoistymi skupiskami osadniczymi, w które układała się ówczesna sieć osadnicza kasztelanii cieszyńskiej⁸⁵. Pierwsze z nich, najstarsze, koncentrowało się wokół Bielska. O wiele silniejsze rejony osadnicze były zorganizowane wokół Cieszyna oraz na zachodzie kasztelanii. W przypadku pierwszego z nich cechą charakterystyczną było stosunkowo bliskie sąsiedztwo ze stolicą kasztelanii, zaś drugie znamionowało się tym, że było rozciągnięte na nieco większym obszarze. Tym właśnie tłumaczymy fakt, że tak wcześnie zostały tu wzniesione dwie świątynie parafialne, w Boguminie i Solcy.

Liczbę wymienionych świątyń uzupełniała kaplica zamkowa w Cieszynie, z której bez wątpienia wyszła akcja chrystianizacyjna społeczeństwa kasztelanii cieszyńskiej w początkach chrześcijaństwa w tym regionie.

Kontynuacja akcji osadniczej w pierwszej połowie XIII wieku przebiegała wolno, analogicznie zresztą jak w trzeciej ćwierci tego stulecia. Utworzono wówczas z pewnością 10 następnych wsi, przy czym część z nich została zlokalizowana w dotychczasowych centrach osadniczych, część natomiast stworzyła dwa kolejne zespoły osad, skupione wokół Skoczowa i Golezowa. Dla każdego z nich został wzniesiony kościół parafialny: pierwszy znajdował się w Simoradzu⁸⁶, natomiast mieszkańcom wsi położonych w pobliżu Golezowa służył posługą duszpasterską proboszcz goleszowski.

Opisana wyżej struktura parafialna kasztelanii cieszyńskiej utrzymała się aż do końca XIII wieku. U jego schyłku, wraz z powstaniem księstwa cieszyńskiego, rozpoczęła się na tym terenie wielka akcja osadnicza, w rezultacie której powstało wówczas 71 osad. W ślad za nimi powołane zostały do życia kolejne parafie, otwierając w dziejach lokalnego Kościoła nowy etap, utworzenie dekanatu. Kwestia ta wykracza jednak poza zakres naszego artykułu. Zważywszy, że wiązała się z zupełnie nowym zjawiskiem, jakim na tym terenie była kolonizacja na prawie niemieckim uważamy, że wymaga ona odrębnego omówienia.

Konkludując powyższe uwagi możemy stwierdzić, że początki chrześcijaństwa w kasztelanii cieszyńskiej wiążą się z wzniesioną w połowie XI wieku na wzgórzu zamkowym rotundą romańską. W miarę stabilizacji chrześcijaństwa przystąpiono tutaj do tworzenia organizacji parafialnej, która sięgała swoją genezą schyłku XII wieku. Oznacza to, że jej początki są równoległe z formowaniem się sieci parafialnej na innych obszarach Polski. Zauważmy zarazem, że w tym przynajmniej

⁸⁴ W trakcie tej akcji na terytorium (byłej już) kasztelanii cieszyńskiej powstało co najmniej 71 osad. Zob. I. P a n i c, *Historia osadnictwa w księstwie opolskim*, s. 132.

⁸⁵ I. P a n i c, *Osadnictwo w ziemi cieszyńskiej we wczesnym średniowieczu*, s. 13 nn.

⁸⁶ Dopiero w następnym stuleciu wzrosła ranga Skoczowa. Zob. F. M a m o Ń, op. cit., s. 160.

aspekcie nie dostrzegamy śladów oddziaływań tutaj starszej akcji misyjnej, prowadzonej na terytorium uprzednio sąsiadujących z tą kasztelanią Wielkich Moraw.

Proces tworzenia sieci parafialnej był ściśle zharmonizowany z rozwojem akcji osadniczej, zarówno pod względem czasowym, jak i terytorialnym. W pierwszym przypadku mamy na myśli dostosowanie zakładania nowych kościołów do wzrostu liczby miejscowości, w drugim zaś takie rozmieszczenie świątyń, by mogły one służyć mieszkańcom większej liczby wsi, grupujących się tutaj w omawianym czasie w wyraźnie rysujące się skupiska osadnicze.

W konsekwencji powyższego działania zmniejszyła się odległość najdalej położonych miejscowości od kościoła parafialnego. Początkowo nie przekraczała ona 14 km. W miarę wzrostu liczby świątyń odległość ta uległa zmniejszeniu do 7 km. Oznacza to, że w połowie XIII stulecia mieszkańcy kasztelanii cieszyńskiej mogli bez większych przeszkód brać udział w obrzędach religijnych, co niewątpliwie przyczyniło się do podniesienia poziomu życia religijnego w omawianym regionie.

Jeśli idzie o inicjatorów akcji zakładania nowych parafii źródła milczą na ten temat. Uważamy jednak, że decydujący głos w tej sprawie należał do księcia. Opinię naszą formułujemy biorąc pod uwagę słabość tutejszego rycerstwa, którego słabo czytelna grupa ograniczała się niemal wyłącznie do urzędników książęcych.

CONTENTS

ARTICLES

Edward Dąbrowa — Dynastic Propaganda in Domitian's Policies

The author discusses problems of more and more carefully elaborated dynastic policies intensified during the reign of the Flavian dynasty — a key to the understanding of systemic transformations in the Roman Empire. Using all the available sources the author shows the importance of the problem of succession of authority and the influence of the emperors in designating their successors. The author analyzes the reign of Domitian, little studied from this point of view, and convincingly contends that it was Domitian who consciously built up the opinion about the dynastic nature of imperial rule in the Roman Empire. Although Domitian was not successful and he was the last ruler from the House of Flavians, his policies led to establishing a growing acceptance of the dynastic nature of inherited authority.

Idzi Panic — Beginnings of Organized Parish Structures in the Cieszyn Castellany in the early Middle Ages

The author presents the first parish churches functioning within the Cieszyn castellany in Upper Silesia on the basis of various writings, such as documents and their later copies and transcripts. He notes that in the 12th and 13th centuries there were 4 parish churches in that area: in Cieszyn, Bielsko, Solca and Bogumin. In the 13th century parishes in Simoradz and Golezów were founded. The oldest castle chapel existed in Cieszyn. The organization and functioning of those parishes were closely related to the settlement pattern of the Cieszyn castellany in that one parish covered six villages.

Barbara Szymczak — The Activity of the Brandenburg Diplomacy During the Interregnum in the Commonwealth in 1648

During the interregnum of 1648 the Brandenburg diplomacy had given its support to Jan Kazimierz. The idea to put forward the Elector's candidacy for the Polish throne suggested by the Brandenburg envoy to Warsaw, Johann von Hoverbeck, gained no supporters, including Frederick Wilhelm. Thanks to the support of Jan Kazimierz's candidacy, a promise of military aid against the Cossacks and assurance of efforts to strengthen the security of the Duchy of Prussia, the Elector succeeded in getting a written guarantee from the King-Elect to ease the vassal rigors (a possibility of paying homage by envoys, among other things) and a confirmation of the elector's right to vote. From the formal point of view, however, the vote of the Elector's representative was not counted.